

ській області дозволяють сформулювати наступні висновки:

- в найближчий час в області спостерігатиметься зростання попиту на насіння однорічних та багаторічних трав;
- необхідно стимулювати виробників насіннєвого матеріалу збільшувати закладку насінників щонайменше в 1,5 рази для задоволення потреб сільськогосподарських підприємств та населення;
- науково-обґрунтовані ґрунтозахисні сівозміни потребують негайного впровадження та

реалізації, оскільки ситуація в області з еродованими землями близька до критичної;

- доцільна поглиблена спеціалізація насіннєвих господарств - виробників насіння однорічних та багаторічних трав, у зв'язку з перспективами підвищення попиту на насіннєвий матеріал;
- потрібна розробка дієвого механізму стабілізації ринку насіння трав при збільшенні його виробництва на основі існуючого ланцюга руху посівного матеріалу від виробника до споживача.

Література

1. Патик С. Короткоротаційні сівозміни в умовах Степу України / С. Патик // Пропозиція. - 2010. - № 2. - С. 58-61.
2. Браженко І. Оптимальні сівозміни Лісостепу / І. Браженко, Л. Браженко // Пропозиція. - 2005. - №3. - С. 38-41.
3. Купчик В.І. Ґрунти України: властивості, генезис, менеджмент родючості: навчальний посібник / В.І. Купчик, В.В. Іваніна, Г.І. Нестеров; ред. В.І. Купчик. - К.: Кондор, 2010. - 414 с.
4. Бойко П. Основні принципи побудови ґрунтозахисних сівозмін Лісостепу України / П. Бойко, Н. Коваленко // Agroexpert. - 2009. - № 9. - С. 17-19.
5. Костромітін В. Сидерати - комплексний підхід до справи / В. Костромітін, В. Колісник, М. Цехмейстерук та ін. // Agroexpert. - 2009. - № 4. - С. 25-27.
6. Артеменко В. Сидерати. Їм відроджувати колишню славу українських земель / В. Артеменко // Пропозиція. - 2003. - №6. - С. 36-38.

УДК 65.011.44

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бобирєва Т.С.

Досліджено останні тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України та Сумської області. Визначено перспективні стратегічні напрямки покращення ситуації, яка склалася у м'ясопродуктовому підкомплексі регіону.

Актуальність проблеми дослідження та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Перехід економіки України на ринкові відносини суттєво вплинув на усі сфери функціонування агропромислового комплексу, що спричинило розвиток негативних процесів й різке зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а також харчової промисловості. Однією з найбільш гострих проблем, з якою зіткнулося населення України, було зниження споживання м'яса та м'ясопродуктів. При цьому значно підвищились обсяги імпорту м'яса та м'ясопродуктів. За роки незалежності Україна поступово перетворювалась на країну, залежну від імпорту даного виду продукції.

Високий рівень залежності України по м'ясу та продуктах його переробки суттєво знижує рівень її економічної безпеки. Крім того, великі обсяги імпорту призводять до того, що Україна стимулює не вітчизняних, а закордонних товаровиробників. Тому забезпечення населення країни м'ясом та м'ясопродуктами переважно з вітчизняної сировини є завданням загальнодержавного значення, що дозволить вирішити проблему продовольчої безпеки у цьому цінному продукті харчування.

Відсутність єдиної державної та регіональної політики у сфері м'ясопродуктового підкомп-

лексу призвело до розбалансованості функціонування його основних ланок, порушенню організаційно-економічних відносин між ними, послабило вплив держави на процес відтворення.

Актуальність вирішення проблеми подальшого розвитку та підвищення ефективності функціонування м'ясопродуктового підкомплексу у нових умовах господарювання й визначила вибір теми даної статті й питань, які у ній розглядаються.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення питань, що не вирішені. Вирішенню питань розвитку м'ясопродуктового підкомплексу та м'ясопереробної промисловості зокрема присвятили наукові праці такі вчені-економісти: М.П. Гарасим, М.Й. Гедз, М.Є. Гнеда, О.І. Драган, І.О. Журба, П.О. Заремба, О.В.Мазуренко, В.Я. Месель-Веселяк, Н.С. Педченко, О.М. Поляков, І.П. Романенко, Г.М. Тарасюк, М.М. Яценко та інші. Проте, слід відзначити, що питання визначення стратегічних напрямків підвищення ефективності діяльності різних учасників м'ясопродуктового підкомплексу на рівні Сумської області вивчено недостатньо глибоко та потребує проведення окремого дослідження.

Метою даного наукового дослідження є визначення найгостріших проблем розвитку

м'ясопродуктового підкомплексу Сумської області та обґрунтування стратегічних напрямків їх вироблення.

Викладення основного матеріалу дослідження з авторським обґрунтуванням отриманих результатів. Останніми роками в Україні та Сумській області зокрема спостерігається зниження обсягів виробництва м'яса та м'ясопродуктів. Основною причиною цього є скорочення поголів'я худоби практично усіх видів та падіння виробництва м'ясної сировини. В особливості це стосується галузі м'ясного скотарства. За даними дослідження, проведеного експертами Блакитної стрічки, тільки за підсумками 2009 року близько 7% підприємств, які до цього займалися скотарством, повністю вирізали поголів'я ВРХ. Статистичні дані свідчать про те, що в 2000-2009 рр. в господарствах усіх категорій України відбулося скорочення поголів'я ВРХ на 48,8%, коней – на 36,8%, вівців та кіз – на 2,3%, свиней – на 1%. Позитивні зрушення відбулися лише у галузі птахівництва – чисельність поголів'я птиці всіх видів

зросла на 54,7%. При цьому найбільші темпи скорочення поголів'я великої рогатої худоби спостерігалися у сільськогосподарських підприємствах (-67,7% проти -27,1% у господарствах населення). Чисельність поголів'я свиней та птиці у сільськогосподарських підприємствах за цей же період, навпаки, зросла (на 37% та у 3 рази відповідно), у господарствах населення – скоротилась на 18,5% та 7,4%. Таким чином, у вітчизняних галузях свинарства та птахівництва відмічається розвиток переважно великотоварного виробництва, у галузі скотарства – дрібнотоварного (66% загального поголів'я ВРХ у 2009 році утримувалось в господарствах населення) [2].

Як наслідок, зменшилося й виробництво м'яса, зокрема м'яса великої рогатої худоби – на 39,9%, свиней – на 22,1%. Проте, у 4,6 рази зросло виробництво м'яса птиці, що слугувало головним фактором збільшення загального виробництва м'яса в усіх категоріях господарств (на 15,3% у 2009 році порівняно з 2000 роком) (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка поголів'я худоби та виробництва м'яса в Україні (усі категорії господарств)

	Роки						Відхилення 2009 р. від 2000 р., %
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Поголів'я худоби та птиці, тис. голів							
ВРХ, усього	9423,7	6514,1	6175,4	5490,9	5079	4826,7	-48,8
Свині	7652,3	7052,8	8055	7019,9	6526	7576,6	-1,0
Вівці та кози	1875	1629,5	1617,2	1678,6	1726,9	1832,5	-2,3
Птиця всіх видів	123722	161993,5	166531	169290,3	177555,9	191446,4	54,7
Виробництво м'яса (у забійній вазі), тис. т							
Худоба та птиця, усього, у т.ч.	1662,8	1597	1723,2	1911,7	1905,9	1917,4	15,3
ВРХ	754,3	561,8	567,4	546,1	479,7	453,5	-39,9
Свині	675,9	493,7	526,1	634,7	589,9	526,5	-22,1
Вівці та кози	17,2	16,2	14,6	15,3	17,1	17,8	3,5
Птиця всіх видів	193,2	496,6	589,3	689,4	794	894,2	у 4,6 рази

* За даними Державного комітету статистики України

Не краща ситуація склалася у Сумській області. Станом на початок 2010 року чисельність поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств зменшилась проти відповідного періоду 2000 року на 59,3%, чисельність свиней – на 49,5%, вівців та кіз – на 27,4%. У 2009 році в порівнянні з 2000 роком скорочення виробництва м'яса всіх видів (у забійній вазі) у господарствах усіх категорій склало 45,6%. Зокрема, виробництво яловичини і телятини за цей період скоротилося на 43,5%, свинини – на 64,5%, м'яса птиці – на 18,9% [1].

Основною причиною негативної динаміки поголів'я та низької зацікавленості сільськогосподарських виробників у вирощуванні худоби на м'ясо є від'ємний рівень рентабельності даного виду діяльності й низькі доходи, які не покривають понесених витрат. За 1990-2009 рр. найкращі показники ефективності розведення худоби та птиці у сільськогосподарських підприємствах України було зафіксовано у 1990 році, найгірші –

у 2000 році. У 2008 році рентабельним було лише вирощування свиней на м'ясо, інші ж галузі (м'ясні скотарство, вівчарство та птахівництво) виявилися збитковими.

Ключовими факторами, які зумовили збитковість вирощування худоби на м'ясо, були зростання собівартості виробництва та проблеми, пов'язані з розвитком рослинництва, адже між галузями рослинництва та тваринництва існує щільний двосторонній зв'язок. Саме рослинництво забезпечує створення кормової бази для тваринництва. Протягом останніх років у розвитку вітчизняної галузі кормовиробництва відмічаються негативні тенденції. За даними Державного комітету статистики України, посівні площі кормових культур скоротилися у 2009 році порівняно з 2000 роком у 2,7 рази, а з 1995 роком – у 4,1 рази. До того ж великі площі було засіяно під багаторічними злаковими травами, які мають низьку продуктивність без достатнього внесення азотних

добров. Це вплинуло на зменшення виробництва більшості кормових культур.

Кризові явища у галузі тваринництва, а також проблеми відносин сільськогосподарських виробників та переробних підприємств, позначилися на розвитку м'ясопереробної промисловості України.

За даними Держкомстату, у 2001-2008 рр. в Україні спостерігалася тенденція зростання індексів виробництва продукції м'ясної промисловості порівняно з попереднім роком (дані індекси склали 89,2% та 258,8% у 2001 р. та 2008 р. відповідно), а у 2009 р. цей індекс склав 227,2% й відобразив одне з найбільших падінь серед інших галузей харчової промисловості. Причиною зростання виробництва протягом ряду років було нарощування обсягів переробки продукції птахівництва. При цьому значну частку сировини, яка перероблялася, займала імпортна сировина. Починаючи з 2000 р., імпорт м'яса збільшився у 29 разів – до 550 т у 2008 р. [2].

За 2003-2009 роки виробництво свіжої (парної) яловичини і телятини в Україні скоротилось на 49,3%, мороженої – на 72,5%, свинини мороженої – на 71,4% [3].

В Сумській області також скорочуються обсяги переробки м'ясної сировини, зокрема протягом 2003-2009 рр. виробництво яловичини і телятини свіжих чи охолоджених скоротилося на 65,7%, морожених – на 73,4%, свинини свіжої й охолодженої – на 60,4%, мороженої – на 30,0%, напівфабрикатів м'ясних – на 76,2%, ковбасних виробів – на 70,9% [1].

В результаті такої ситуації страждають українські споживачі. Адже, як відомо, одним із природних прав людини є право на гідний рівень життя. Так, воно відображено у ст. 48 Конституції України: "Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло" [4]. Основою збалансованого харчування є рівень споживання продуктів тваринного походження, які майже на 60% забезпечують потреби організму людини в білках. Як структурна складова клітин усіх тканин і органів, білок виконує каталітичні функції, входить до складу ферментів та є важливим і незамінним компонентом. Рослинний білок переробляється в організмі людини гірше, ніж тваринний, причому в рослинних білках часто відсутні або знаходяться в незначній кількості незамінні амінокислоти [5].

Думки дослідників щодо норми споживання людиною білка різнилися. Основоположником вчення про фізіологію харчування вважається К. Файт, який стверджував, що добова потреба дорослої людини в білку при фізичній праці середньої завантаженості дорівнює 118 кг. Пізніше величини добового споживання білка, що пропонувалися дослідниками, знизилися до 50-60 г та 25-30 г. Проте, вчені погоджувалися із значним негативним впливом на фізіологічні функції орга-

нізму (особливо дитячого) такого обмеження білкового харчування [5, 6].

Сьогодні світова практика використовує дві норми споживання продуктів харчування людиною: раціональну та мінімальну. Норма мінімального продовольчого споживання, що визначає нижню межу необхідного надходження поживних речовин, розглядається як пороговий критерій продовольчої безпеки. При цьому норма верхньої межі раціонального харчування носить суто рекомендаційний характер, а мінімальній нормі продовольчого споживання в Україні надано форму нормативного акта, оскільки вона розраховується на основі Закону "Про прожитковий мінімум" і затверджуються постановою Кабінету міністрів України.

В СРСР річна норма споживання м'яса на одну особу складала 75-80 кг. Сьогодні раціональною нормою споживання м'яса визнається 81 кг/рік на душу населення, мінімальною – 52 кг на рік. При цьому мінімальні норми споживання є різними для окремих груп населення: дорослих та дітей, працездатних людей та непрацездатних, та затверджені Постановою Кабінету міністрів України від 14.04.2000 р. №656 "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення".

Як свідчать статистичні показники, споживання населенням України м'яса та м'ясопродуктів в останні роки є значно нижчим раціональної й навіть мінімальної норм, хоча і має тенденцію до зростання. Так, у 2009 р. даний показник склав 49,7 кг/рік на одну особу (мінімальна норма – 52 кг, раціональна – 81 кг) (рис. 1).

Населення Сумської області споживало у цьому ж році 45,2 кг/рік на одну особу, тобто нижче, ніж в середньому по Україні. Проте, у 2009 р. одна особа споживала на рік на 4,4 кг більше, ніж у 2000 р., що в цілому є позитивним моментом [1].

Складні умови й негативні тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу вимагають державної підтримки. Зокрема, ефективними напрямками покращення ситуації, яка склалася у м'ясопродуктовому підкомплексі регіону, будуть:

- доведення обсягів споживання населенням області м'яса і м'ясопродукції до 80% від раціональних норм харчування (у 2009 році ця частка складала 56%) та частки яловичини в її структурі до 45%, свинини - на рівні 30 %, птиці – до 15%;

- створення в області не менш трьох агропромислових об'єднань для спільного ведення господарської діяльності з вирощування сільськогосподарських тварин, виробництва кормів, виробництва м'ясопродукції та кредитного забезпечення виробничої діяльності членів асоціації;

- сприяння введенню в дію нових свинокомплексів та свиноферм, реконструкції виробничих потужностей;
- створення сучасного м'ясокомбінату;
- створення нового селекційно-гібридного центру, що включатиме нуклеусну та репродукторні ферми, а також станцію контрольної відгодівлі для забезпечення тривалих господарських зв'язків з товаровиробниками за принципом селекційної піраміди;
- підвищення рівня селекційно-племінної роботи в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських (фермерських) господарствах шляхом створення на районному рівні не менше 2-3 сервісно-консультаційних зоотехнічно-ветеринарних пунктів;
- підвищення продуктивності худоби та птиці на основі зміцнення кормової бази, зокрема в свинарстві шляхом відгодівлі товарних свиней на сучасних тваринницьких комплексах;
- підвищення виробництва яловичини в живій масі шляхом інтенсифікації вирощування молодняку в спеціалізованих підприємствах, а

також стимулювання населення при відгодівлі худоби досягати більш важких кондицій, зокрема бичків не менше 420 кг;

- реконструкція приміщень для промислового виробництва м'яса індиків;
- збільшення виробництва м'яса птиці (індиків, качок, гусей) за рахунок нарощування поголів'я в спеціалізованих господарствах та господарствах населення;
- сприяння створенню забійних потужностей, що дозволить покращити якість м'ясної продукції та біобезпечність тваринницької галузі;
- створення регіонального центру (лабораторії) оцінки якості кормів для сільськогосподарських кормів і птиці;
- сприяння створенню на базі реалізованих проектів навчально-практичних центрів з підготовки і перепідготовки фахівців в різних галузях тваринництва;
- підвищення рентабельності виробництва в базових підприємствах галузей скотарства, свинарства, а також яєчного та м'ясного птахівництва.

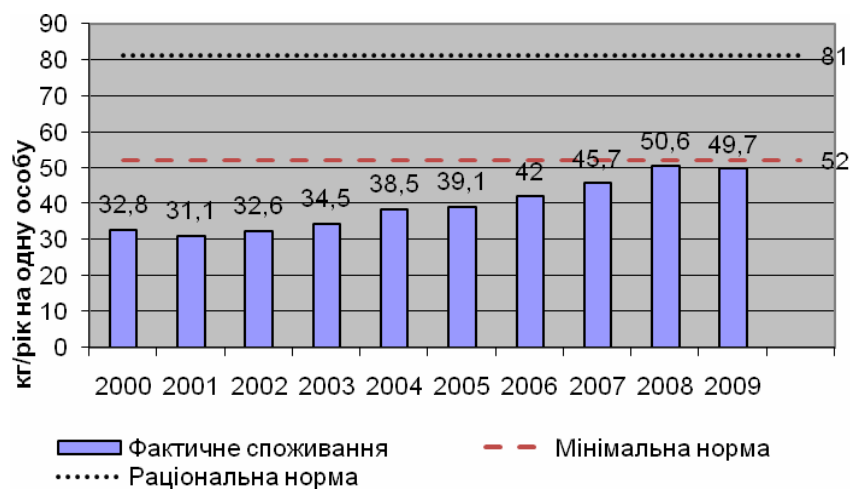

Рис. 1. Споживання населенням України м'яса і м'ясних субпродуктів

* За даними Державного комітету статистики України

Перспективним напрямом підвищення ефективності м'ясопродуктового підкомплексу регіону є створення кластеру, який дозволить об'єднати інтереси сільськогосподарських підприємств – виробників різних видів м'яса, переробних підприємств та споживачів м'ясної продукції.

Висновки. Підвищенню ефективності функціонування окремих ланок м'ясопродуктового

підкомплексу Сумської області, покращенню організаційно-економічних відносин між ними сприятиме розробка та реалізація єдиної регіональної політики. Комплекс передбачених заходів має включати створення та введення в дію нових агропромислових об'єднань, переробних підприємств, реконструкцію вже існуючих виробництв, а також розвиток інфраструктури.

Література

1. Статистичний щорічник Сумської області за 2009 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Сумській області – Суми, 2010.
2. http://brc.undp.org.ua/img/publications/meat_BRAAC-09082010.pdf

3. Статистичний збірник "Регіони України 2009" / Державний комітет статистики України - 2010 рік.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96ВР/
5. Мазуренко О.В. Продовольча безпека та поточна ситуація з позиції виробництва та споживання м'яса // Збірник наукових праць Уманського ДАУ, вип. 70, частина 2 – економіка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=380>.
6. Држевецкая И.А. Основы физиологии обмена веществ и эндокринной системы / И.А. Држевецкая // Учеб. пособие для студентов вузов. - М.: Высшая школа, 1977. - 256с.

УДК 631.11.003

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Макаренко Н.О.

В ході проведеного дослідження було проаналізовано стан ресурсного забезпечення підприємств різних організаційно-правових форм та виявлено основні фактори організаційно-економічного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах.

Постановка проблеми. Нові економічні відносини в новостворених аграрних формуваннях стають головними чинниками ефективного ведення сільськогосподарського виробництва та оптимізують використання засобів виробництва і матеріальних затрат. Організаційна та структурна перебудова в агропромисловому комплексі України, в тому числі в Сумській області, зумовила появу великої кількості приватних та фермерських господарств. При здійсненні процесу реформування відбувся перерозподіл сільськогосподарської техніки та інших основних засобів між товаровиробниками (новоствореними агроформуваннями та індивідуальними господарствами). Подальше поглиблення економічних реформ, прихід приватного власника розцінюється як головний чинник ефективного використання виробничих ресурсів (землі, сільськогосподарської техніки), дбайливого ставлення до них, що дозволить також оптимізувати кількісний та якісний склад виробничого потенціалу у сільськогосподарських підприємствах всіх форм господарювання.

Аналіз публікацій по темі дослідження. Вагомий внесок в дослідження особливостей управління виробничим потенціалом сільськогосподарських підприємств в системі організації виробництва сільськогосподарської продукції зробили вчені П. Т. Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, В.С.Дієсперов, І. Г.Кириленко, А.О.Харенко та ін.

Мета дослідження. На різних етапах розвитку продуктивних сил суспільства земельні, трудові та матеріально-технічні ресурси відіграють неоднакову виробничу роль. Тому забезпеченість аграрного виробництва кожним видом ресурсів, ефективність їх використання визначає відповідні напрями розвитку економіки сільського господарства – основної ланки АПК.

Результати дослідження. Процес агропромислового виробництва передбачає використання природного фактора, оскільки речовина й енергія природи утворюють першопочаткову умову всього подальшого виробництва й обліку, а також процесу праці, який призводить у рух природні й інші фактори виробництва, які виступають

як доповнюючі один одного фактори, що утворюють структуру та потенціал виробництва. Як зазначив академік УААН П.Т. Саблук, основою усіх проблем збалансованості є співвідношення між виробничим потенціалом агропромислового комплексу і суспільною потребою в його продукції [1, с.175].

Характеризуючи ефективність використання виробничих ресурсів в умовах ринкового механізму господарювання В. С. Дієсперов визначає економічний потенціал як здатність господарської системи засвоювати і переробляти народне багатство для задоволення суспільних потреб або сукупність економічних можливостей, які має суспільство і які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань [2, с. 5].

Найважливішою складовою економічного потенціалу є виробничий потенціал, який формується в залежності від економічних можливостей галузей матеріального виробництва. Як економічна категорія – це можливості певної системи щодо виробництва відповідного асортименту продукції, обумовлені його ресурсним забезпеченням. В умовах ринкової економіки, коли виробничі ресурси належать не державі, а конкретно власнику, постає проблема ефективного і раціонального використання ресурсного потенціалу сільського господарства. Виробничий потенціал сільського господарства являє собою сукупність земельних, матеріальних і трудових ресурсів, призначених для використання в процесі виробництва сільськогосподарської продукції. На думку багатьох авторів, до виробничих ресурсів необхідно віднести й фінансові надходження аграрних підприємств. Однак, необхідно додати, що в умовах ринку головною рушійною силою процесу виробництва є економічний інтерес його учасників, тому в комплексі ресурсний потенціал можна представити як сукупність земельних, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та економічного інтересу, які є об'єктивно необхідними передумовами здійснення аграрного виробництва. Виробничий потенціал сільського господарства характеризують кількістю, якістю та структурою